

НОВА АНГЛОМОВНА РЕДАКЦІЯ «КНИГИ ПРАВИТЕЛЯ ШАН»

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ «SHANG YANG, THE BOOK OF LORD SHANG: APOLOGETICS OF STATE POWER IN EARLY CHINA. EDITED AND TRANSLATED BY YURI PINES. – NEW YORK: COLUMBIA UNIVERSITY PRESS, 2017. – 351 P.»

У березні 2017 р. видавництвом Columbia University Press (США) була опублікована книга Ю. А. Пінеса «Shang Yang, The Book of Lord Shang: Apologetics of State Power in Early China» («Шан Ян, Книга правителя Шан: Апологети державної влади в Стародавньому Китаї»). Завдяки проведеній титанічній роботі з перекладу, супроводу коментарями, сучасним прочитанням та тлумаченням визнаного фахівця з історії Стародавнього Китаю та китайської літератури, професора синології Ю. А. Пінеса книга представляє собою новий переклад англійською мовою китайського трактату «Шан цзюнь шу» («Книга правителя Шан», Shangjunshu, 商君書) доби Стародавнього Китаю.

Давно відомий факт, що вивчення історичної спадщини Китаю, як власне і будь-якої сторінки минулого, неможливо без детального дослідження пам'яток не лише з історичної і філософської, а й з історико-літературної і політико-управлінської точки зору. Слід зазначити, що це лише друга наукова спроба перекладу на англійську мову «Книги правителя Шан», адже перша титанічна праця була виконана нідерландським науковцем, синологом Я. Дайвендаком та була видана дев'яносто років тому у 1928 році. Окремо слід зауважити, що рецензована нами книга у 2018 р. перемогла у номінації «Академічна книга» та отримала визнання американської академічної бібліотечної спільноти «2018 Choice Outstanding Academic Title».

На думку Ю. А. Пінеса, яку ми також поділяємо, Шан Ян належить до авангарду Стародавнього Китаю та інтелектуальної історії загалом, а тому вивчення його спадщини є нагальною потребою синологічних досліджень в цілому. Окреме місце серед комплексу джерел стародавньої доби Китаю належить «Книзі правителя Шан», оскільки вона за своїми жанровими характеристиками відрізняється від інших пам'яток, що дозволяє більш повно визначити своєрідність дидактичного твору минулого.

Філософсько-політичний трактат «Шан цзюнь шу» («Книга правителя Шан») є одним з фундаментальних зразків інтелектуальних пошуків представників доби Чуньцю-Чжаньго та водночас однією з найменш вивчених історичних пам'яток епохи розквіту періоду «Ста шкіл» (Zhuzi bai jia, 諸子百家) Стародавнього Китаю. Важливість і значущість твору простежується в кількох вимірах. *По-перше*, це один з базових текстів ранньої китайської політичної думки, джерело сміливих ідей, нових поглядів і підходів, іноді суперечливих думок, уявлень про взаємовідносини по лінії держава-суспільство, суспільної еволюції, людської природи, управлінських практик тощо. Це також зразок одного з класичних творів, що дійшов до нашого часу, представників давньої китайської суспільно-політичної течії фа цзя («легістів», fa jia, 法家). *По-друге*, професор Ю. А. Пінес справедливо вважає «Шан цзюнь шу» одним з найкращих ідеологічних текстів періоду Чжаньго, який приписують головному міністру держави Цінь – Шан Яну (Shang Yang, 商鞅), найбільш успішному реформатору, чії практичні кроки сприяли піднесенню держави Цінь у якості гегемона та лідера серед держав періоду Чжаньго, слугували та допомогли за короткий час суттєво змінити і посилити державу Цінь. Через весь текст червоною ниткою проходить ідея суспільства «підпорядкованого державі», виключає будь-яку незалежну владу, втручається у життя власних мешканців в усіх можливих сферах, спонукає займатися сільським господарством і військовою справою та створює тим самим нову соціальну структуру та політичний порядок. Водночас слід зауважити, як і підкреслює та аргументує дослідник, що авторство Шан Яна не зовсім відповідає дійсності, оскільки окремі частини книги були написані і упорядковані вже після смерті Шан Яна у 338 р. до Р.Х. Разом з тим «Книга правителя Шан» залишається джерелом та головним свідченням реформаторських ідей держави Цінь, архі-

текторів будівничих майбутньої імперії Цінь, яка постала за 100 років по насильницькій смерті реформатора. Дослідник свідомий того, що низка перетворень була започаткована ще до появи Шан Яна, деякі відбулися після його смерті. Проте, немає сумніву, що реформи Шан Яна мали надзвичайно великий вплив на розвиток ціньської держави, на її економічну і військову міць, на новий формат стосунків з рештою держав у системі правлячого дому Чжоу, у якості вагомого елемента чжоуського політичного світу. Цілком логічно дослідник наголошує на тому, що реформи були направлені не лише на посилення і зміцнення держави Цінь. Очевиднішими видаються наміри про більш віддалену перспективу з метою утвердження її самобутності. І на останок, думки викладені у трактаті «Шан цзюнь шу» щодо посилення держави шляхом встановлення тотального контролю над її матеріальними та людськими ресурсами за принципом «перетворення країни на заможну і військово потужну» (fu guo qiang bing, 富國強兵) мали значний тривалий вплив на державних діячів Китаю впродовж усієї історії як в імператорську добу, так і має свої відголоски у XX та XXI століттях. За тривалий історичний період твір «Шан цзюнь шу» через впливи конфуціанської традиції майже цілком було демонізовано. Це також певним чином вплинуло на зацікавленість науковців досліджувати та вивчати дане історичне джерело. Вчений розлого аргументує і про ці аспекти пам'ятки.

Розпочинаючи своє дослідження, Ю. А. Пінес вдався до класифікації попередньої і сучасної йому історіографії з метою встановлення найкращого методу аналізу пам'ятки. Слід зауважити, що дослідник добре знає предмет, вільно володіє сучасною та давньою китайською мовою, знайомий з історією, культурою країни, обізнаний з традиціями Китаю.

Структура рецензованої книги є доволі логічною. Автор поєднав проблемний і країнознавчий принципи викладу матеріалу, залучаючи цінні епіграфічні джерела, палеографічні та найновіші археологічні знахідки (юридичні документи, пам'ятки діловодства, законодавчі тексти, акти тощо).

Книга складається зі вступу, двох розділів, які у свою чергу поділяються на кілька підрозділів, розгорнутих нотаток до кожного з 26 розділів («цзюань», juan, 卷), які охоплюють політичну історію, традиції, лексико-граматичні та структурно-стилістичні мовні особливості Стародавнього Китаю, загальних висновків і списку використаних джерел і літератури. Очевидно, що такий підхід є оптимальним. Ю. А. Пінес зупиняється на проблемах датування твору, місця його створення, а також детально показує структуру «Книги», аналізуючи кожен її елемент. Окремо він зупиняється на автентичності того чи іншого розділу, подає думки різних дослідників з приводу авторства Шан Яна й переконує, зіставляючи численні факти, що цей твір все-таки більшою мірою належить перу відомого китайського реформатора. Щодо особливостей формування авторів тексту «Книги правителя Шан», то цій проблематиці нами присвячена окрема стаття, яка опублікована у 46 випуску «Етнічної історії народів Європи». Ю.А. Пінес зауважує, що твір, у якому Шан Ян виклав власну концепцію управління державою та народом, став настільною книгою для багатьох китайських керівників і державних діячів.

У розділі I читачі можуть познайомитися з перебігом історичних подій доби Чуньцю-Чжаньго, загальною характеристикою (розташування, кордони, столиці) «семи найсильніших» держав, тогочасними суспільними прошарками, соціальною структурою суспільства, управлінським складом, існуючою системою рангів та відповідних привілей, представниками еліти, інститутом радників, інтелектуалами, суспільно-політичними течіями епохи, реформаторськими рухами тощо. Як доводить автор книги, старі підходи управління вже не вписувалися у формат нових відносин. Все це змусило еліту того часу усвідомити важливість економічних та політичних змін. За цим усвідомленням постала потреба у людях, спроможних реалізувати такі амбітні плани. Так постали реформатори, які завдяки власним методам пропонували шляхи удосконалення управління суспільними процесами, проведення економічних та військових реформ, одним з яких і був Ян із держави Вей. Далі розглядається яким чином співіснували у світогляді Шан Яна стародавній і новий компоненти, раціональні пояснення причин подій та шляхи їх вирішення. Середовище, в якому формувався управлінець Стародавнього Китаю, та оточення, в якому він прожив все життя, багато в чому визначили його світосприйняття. Одна сторона його життя була тісно пов'язана з юних років з вивченням і пошуком нового. Отримана ним освіта і подальше самостійне вивчення різноманітних дисциплін багато в чому визначили його життєву позицію. Зокрема, підготовка в галузі управління дозволила йому вийти за існуючі тогочасні рамки мислення. Дружба з провідними інтелектуалами доби Чжаньго складають одну з найвизначніших сторінок його біографічної спадщини.

Іншою стороною життя Шан Яна була його діяльність як політика і управлінця високого рангу. Очевидно, що одним з найважливіших мотивів політичної діяльності Шан Яна було викори-

стання свого запасу знань для практичних цілей управління державою. Саме ці риси характеру знайшли втілення в його соціально-політичних поглядах. Далі аналізується уявлення державного діяча про науку управління суспільним розвитком, про діяння правителя, підлеглих та народ. Цей компонент є найбільш виразним елементом «моделі» Шан Яна.

Розділ II містить безпосередньо переклад і аналіз твору «Книги правителя Шан». З упевненістю можна сказати, що поява цього перекладу є певним науковим підсумком численних публікацій про державу Цінь, історичних постатей доби Чжаньго, виникнення потужних політичних теорій, що циркулювали у Стародавньому Китаї у період «Воюючих держав», пошуку тлумачень особливо складних фрагментів «Книги правителя Шан» та інших текстів Стародавнього Китаю, протиборства держав-гегемонів у добу Чуньцю і Чжаньго, наслідком чого постала перша об'єднана китайська держава Цінь, державотворчий процес у якій заклав реформатор Шан Ян. Тому, поява перекладу «Книги правителя Шан» увібрала в себе підсумки багаторічних досліджень Ю.А. Пінеса у сфері китаєзнавчих досліджень, Стародавнього Китаю, зокрема на основі аналізу численних писемних пам'яток, без сумніву виходить за рамки вузької тематики. Дане дослідження проливає світло і на низку інших питань ідеології, державної влади, ухвалення важливих управлінських рішень, формує уявлення про погляди представників суспільно-політичної школи «фа цзя» («легістів») в цілому, уточнює складні місця прочитання і розуміння одного з базових текстів епохи Стародавнього Китаю.

Для сучасної світової синології (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) характерним є поєднання традиційних методологій з новітніми (зокрема, наратологічними, герменевтичними) підходами. В дослідженнях сучасних вчених (П. Голдіна, М. Керна, К. Дефурт, Р. Єтса, М. Пуета, К. Фогельзанга) пропонується нове прочитання Шан Яна і комплексне студювання його спадщини в сукупності з вивченням праць інших представників давньокитайської літератури, філософської спадщини і надбання суспільно-політичної думки епохи. Це вважається магістральною лінією подальшого розвитку синологічних студій в цілому.

Безперечно, рецензована нами книга має велике наукове й практичне значення. Вивчення подальшого розвитку цих тенденцій, виявлення ліній спадковості, які йдуть від Шан Яна до більш пізніх представників школи фа цзя, Хань Фейцзи зокрема, які мали безпосередній вплив на формування класичного легізму, – перспективний напрямок подальших студій.

Вихід «Книги правителя Шан» в цілком новій англійській редакції є важливою подією, оскільки знайомить західного читача, далеко не завжди обізнаного у тематиці відповідної наукової літератури з кращими зразками інтелектуального надбання Китаю, з досягненнями ізраїльської синологічної школи в тлумаченні стародавніх текстів та її новітніми прочитаннями, вагомий внесок в які вніс своїми численними науковими публікаціями на сторінках авторитетних сходознавчих і синологічних видань професор Азіатських студій Єврейського університету в м. Єрусалимі Ю. А. Пінес.

Видається очевидним, що поява цієї книги англійською мовою зробить її ще більш доступною для широкої зарубіжної читацької аудиторії та приверне увагу до кращих зразків політичного доробку Стародавнього Китаю, інтелектуальної спадщини загалом. Не менш вагомий аргумент, що дослідник показав наскільки важливими є китайські джерела для вивчення історії і визначив розвиток китаєзнавства як комплексної дисципліни на багато десятиліть вперед.